

ДИДАКТИКА ТРАНСЛЯЦІЇ СПЕЦІАЛЬНИХ ТЕКСТІВ – АНТРОПОЦЕНТРИЧНИЙ АСПЕКТ

Людмила Вітковська

Інститут Культурології і Лінгвістики Антропоцентричної
Відділення Прикладної Лінгвістики Варшавського університету (Польща)

Streszczenie. Artykuł omawia kwestie dydaktyki języka specjalistycznego na poziomie uniwersyteckim – roli tekstów specjalistycznych. Autor m.in. rozpatruje antropocentryczną teorię języków ludzkich Frantiszka Gruczy na poziomie translacji. Proponuje pewne rozwiązania podejmowanych pytań związanych z dydaktyką tekstów specjalistycznych.

Słowa kluczowe: dydaktyka, translacja, mowa specjalistyczna, antropocentryczna teoria, teksty specjalistyczne, indywidualne podejście

Стаття присвячена проблемі перекладу спеціальних текстів та їх використання у дидактиці трансляції.

Проблемами перекладу в останні роки займалися багато вчених: В. Змарзер, Ю. Люкшин, М. Ольпінська, Н. Власенко, Л. Бархударов, Ю. Катфорд, О. Каде, М. Бакер, та інші. Проте треба відзначити значний вклад таких науковців як: Б. Келар, Франтішек Груча, Самбор Груча, Ю. Жмудзький у дослідження трансляції в аспекті антропоцентричної теорії людських мов Франтішка Гручі, Практика навчання іноземних мов давно вже показала, що немає єдиного методу чи підходу, який був би універсальним за всіх умов, для кожного типу учнів і міг би принести ідеальні ефекти. Передусім належить орієнтуватися на реципієнтів і на мету навчання. Необхідно вибрати з доступних методів найбільш відповідні і створити однотипну концепцію, яка мала би відповідати визначеним завданням.

Головною метою дидактики трансляції спеціальних текстів є навчання adeptів майстерності перекладу, у подальшій роботі це їм дозволить зробити фахові переклади. Ця мета вельми прагматична і власне на неї мусять бути скеровані усі дидактичні заходи. Важливим у трансляції є білінгвальне мислення, процес вільного переходу з „мови 1” на „мову 2”. Це один із найважливіших процесів, від якого залежать усі трансляційні здібності перекладача. У наших наукових роздумах, із дослідження трансляції, апелюватиму до антропоцентричної теорії людських мов, зокрема до концепції Франтішка Гручі, яка постала внаслідок поставленого питання про онтологічний статус мови, іншими словами – питання, яким способом відбувається активація мови [F. Grucza: 2008: 123]. Головною думкою вче-

ного є те, що кожна людина має свою притаманну тільки їй мову (ідіолект). Вона конструюється за зразком, інтелектуальних конструктів (ідеальних моделей), визначених як національні мови”, наприклад: українська мова, угорська, польська мова, англійська, німецька і т.д. Основи своєї концепції Ф. Груча виклав у монографічному дослідженні „Питання металінгвістики”¹. Далі в наступних своїх роботах [1991, 1994, 1997, 1989, 2004, 2006, 2010] учений розгортає та поглиблює цю концепцію. Реальна мова кожної людини є своєрідним знанням, яке охоплює царину практичних здібностей, на підставі яких людина: (а) творить форми виразів/висловлювань точно визначеного типу; (б) реалізує визначені цілі за допомогою виразів/висловлювань такого типу, іншими словами, користується ними як надійними засобами; (в) приписує їм окреслені вартості; (г) пізнає аналогічні вирази/висловлювання, створені іншою особою (ідентифікує та диференціює); (д) читає та розуміє значення виразів/висловлювань. Отже, володіння мовою у кожної людини має творчий, інноваційний, а водночас антропоцентричний, іншими словами індивідуальний характер, підтверджений фактом розуміння. Творчий процес конструювання мови відбувається у мозку, тому свідоме навчання/вивчення іноземної мови дає найліпші результати. Реципієнт свідомо вивчає особливості фонології, лексики, граматики іноземної мови, дорогою рефлексій, роздумів і дискусії свідомо провокує своє мислення у напрямі іноземної мови, свідомо переключає свої думки з однієї мови на іншу. З точки зору антропоцентричної теорії людських мов, у кожного це відбувається індивідуально. Тому, як зазначає Самбор Груча [2010] цитуючи Франтішка Гручу: *Лінгвістику треба поділити на лінгвістику, яка займається дійсною мовою (лінгвістику дійсних мов) і лінгвістику, яка займається інтелектуальними конструктами (моделями), ідеальними зразками, причому треба відвести чільне місце лінгвістиці дійсних мов – її наслідок є підвалиною до лінгвістики інтелектуальних конструктів*². Далі учений продовжує: *Ситуація виглядає подібно, на мою думку, у лінгвістиці спеціальних мов – її треба насамперед поділити на лінгвістику яка займається дійсними спеціальними мовами, іншими словами на (лінгвістику дійсних спеціальних мов), і на лінгвістику яка займається ідеальними описами мов спеціальних. У цьому випадку належить визнати цю першу за чільну*³.

¹ Zagadnienia metalingwistyki.

² Цей і далі приклади переклада автора статті. Оригінал: W konsekwencji trzeba, zdaniem F. Graczy, lingwistykę z góry podzielić na lingwistykę zajmującą się rzeczywistymi językami (lingwistykę języków rzeczywistych) i lingwistykę zajmującą się owymi intelektualnymi konstrukciami (wzorcami), idealnymi modelami (opisami), przy czym prymat przyznać wypada lingwistyce języków rzeczywistych – jej wyniki stanowią, bowiem podstawy do rozważań lingwistyki konstruktywnej intelektualnych. Самбор Груча [2010: 43].

³ Podobnie sprawa przedstawia się, moim zdaniem, w przypadku lingwistyki języków specjalistycznych – ją również trzeba już na samym początku podzielić na lingwistykę zajmującą się

Так, якщо вже існує антропоцентрична лінгвістика і займається мовою дійсно існуючих, конкретно вибраних людей, то тоді можна сміливо сказати, що трансляцію можна поділити, як це зробив Ф. Груча на ту яка займається дійсними трансляціями, і трансляцію, яка займається інтелектуальними конструктами (моделями), ідеальними зразками. Трансляцію, яка займається дійсним перекладом можна назвати антропоцентричною. Іншими словами займається реальним перекладом дійсно існуючих спеціалістів-перекладачів. Антропоцентричний підхід до навчання/вивчення трансляції спеціальних текстів відкриває нове поняття – дійсно існуючого, конкретного, окремо взятого реципієнта. Франтішек Груча [1992: 28] зазначив, що для людини майстерність у навчанні/вивченні окреслюється знанням та вмінням це знання застосувати. При цьому майстерність та знання у мозку кожної людини у процесі формування різні і треба їх сконструювати і керувати, кожному окремо так, щоб вони відповідали встановленим „ідеальним зразкам”. Безумовно, у цьому можуть допомогти відповідні дидактичні вправи. На думку автора статті, дидактичні вправи які повинні супроводжувати процес навчання перекладу при антропоцентричному підході, мають бути так сконструйовані, щоб адепт мистецтва трансляції міг дорогою конструктивного мислення та рефлексії знайти добру відповідь на поставлене питання. У свою чергу не повинно бути вправ, які мають систему механічної відповіді, бездумного вставлення слів або речень у текст. Реальним має бути процес свідомого засвоєння знання, а потім його відповідного застосування. У такому процесі на лекціях дуже важливою є участь „ідеальних конструктів” рідної мови. Іншими словами дидактика рідної мови має реалізуватися на найвищому рівні. Окрім того, рідна мова – це одна з мов трансляційної схеми (адресант – текст – транслятор – текст – адресат)⁴. Саме вона є головною в усіх процесах мислення і сприяє розумінню отриманої інформації. Адже всі пояснення рідною мовою швидше засвоюються та більш зрозумілі. Таким чином іде процес мінімізації нерозуміння. Викладач керується на актуальні знання адепта, які сформовані у рідній мові.

Треба також підкреслити важливу роль виховання дискурсу⁵ у адептів та трансляційної компетенції з ним пов'язаної. Дослідження дискурсу показує, що він іноді тотожний з процесом мовної функції людини, натомість текст – із продуктом мовної активності людини, або можна сказати, із результатом діяльності. Спеціальний текст можна назвати результатом антропоцентричної діяльності фахівця. Згідно з антропоцентричним підходом у дидак-

rzeczywistymi językami specjalistycznymi, czyli na lingwistykę rzeczywistych języków specjalistycznych, i na lingwistykę zajmującą się idealnymi modelami (opisami) języków specjalistycznych. Także w tym wypadku należy uznać tę pierwszą za podstawową. Самбор Груча [2010: 43].

⁴ Схема трансляції (пор. Ф. Груча 1981, 1988).

⁵ У статті це поняття, автор розуміє, як: Дискурс – лат. Discursus – поважна розмова.

тиці трансляції треба вміти аналізувати умови створення спеціального тексту. Майбутні адепти мистецтва трансляції мають виникнути в інтенції творця тексту, освоїти простір та значення тексту. Дискурсивний аспект береться також під увагу в моменті інтеркультурного навчання. Майбутні перекладачі мають знати культуру і специфіку держави, мови країни, з якої чи на яку перекладають текст. Такі знання допоможуть уникнути багатьох трансляційних помилок. У антропоцентричному підході до навчання перекладу спеціальних текстів, тлумачно-дидактичні вправи присвячені дискурсу, мають заохочувати адептів до науково-пізнавальної роботи. Взагалі створені відповідним чином вправи детермінують логічні, енциклопедичні, а також інтеркультурні знання у реципієнта. Адепт може вибрати для себе сам, або викладач може визначити відповідні вправи, які вважає за потрібні для заповнення трансляційних лакун.

Живемо у світі інформації. За допомогою антропоцентричної теорії людських мов можемо зрозуміти та виявити, коли саме інформація стає антропоцентричними знаннями. Це відбувається у процесі сприймання та розуміння, інформації, яку кожна окрема, реально існуюча людина, конструюючи, перетворює у мозку на антропоцентричні (притаманні тільки їй) знання. У процесі накопичення власних знань людині допомагає пам'ять. Пам'ять сконструйована за принципом умовно кажучи когнітивних рам, схем, моделей". Як стверджують науковці, кожна рама пов'язана з конкретним об'єктом пам'яті (пор. теорія рам пам'яті М. Мінського [1975]⁶, інтерпретаційні рами Філлмора [1985]⁷, теорія структур когнітивних рам Г. Лакоффа [1990]⁸). Тексти також мають свої „сценарії", зразки та форми. Адепти повинні познайомитися з різними структурами та формами текстів і головне зрозуміти їх, щоб у подальшій роботі вміти такі тексти вирізнити серед інших. Найліпшим матеріалом у процесі дидактики трансляції спеціальних текстів є користування паралельними текстами. Це допомагає в аналізованні спеціальної лексики та в знаходженні еквівалентної термінології.

Трансляція спеціальних текстів, це дуже складний процес, тому дидактика трансляції спеціальних текстів не може обійтись без викладів з теорії перекладу. У дидактичному процесі трансляції спеціальних текстів, на нашу думку, треба відвести також належне місце теоретичним викладам із антропоцентричної лінгвістики, трансляції та спеціалізації.

Лінгвістичні знання – це граматики, морфологія, фонетика та інші складові, які допомагають зрозуміти мовні процеси. Майбутні перекладачі – це передусім лінгвісти, які повинні додатково мати орієнтацію в таких поняттях як:

⁶ M. Minski

⁷ Ch. J. Fillmore

⁸ Lakoff G.

– Спеціальна мова, спеціальний текст, дискурс і т.д.

Виклади з трансляції мають бути присвячені процесу трансляції та дати відповідь на питання:

- що таке трансляція, яку має мету;
- як діє трансляційний процес і яку роль відіграє у ньому перекладач;
- чим керований трансляційний процес, які вимоги до нього висуваються, як оцінюється переклад;
- які існують етапи трансляційного процесу, на чому вони базуються і яку мають мету;
- які компетенції повинен мати перекладач, якими стратегіями та техніками повинен володіти;

Немає потреби називати всі теми, пов'язані з трансляцією. Досвід підтверджує, що мовний куншт разом із теоретичними знаннями триваліший і придатніший у роботі ніж практичний досвід.

У процесі дидактики трансляції спеціальних текстів треба також відзначити роль викладів зі спеціалізації. Щоб досягнути мистецтва спеціального перекладу, треба добре знати конкретно вибраний напрям спеціалізації перекладацької діяльності. Усталеним є факт, що знання з вибраної галузі повинні носити широкий і різноманітний характер, оскільки перекладач має розуміти текст не тільки з точки зору наприклад права, а й правову культуру мови, на яку або з якої перекладає. Наприклад: перекладач української мови зі спеціалізації права, має орієнтуватися у правовій системі як України, так і Польщі, однаково вільно вміти вибрати відповідні юридичні термінологічні еквіваленти поміж однією системою права та іншою, дати належні пояснення, якщо цього вимагає переклад. Не існує ідеальної ситуації, коли тлумач перекладає медичні, політичні, фізичні чи математичні спеціальні тексти так само добре, як наприклад юридичні. З міркувань автора статті, майбутній перекладач має вибрати одну конкретну галузь, в якій буде спеціалізуватися. Подібно вважає Барбара Келар [2007], яка пише, що „добрий перекладач юридичних текстів має юридичну, лінгвістичну і перекладацьку освіту”. Але така ситуація рідко трапляється і є ідеальною”.

Звертаючись до дидактики трансляції спеціальних текстів, треба зазначити, що власне на них треба зробити найбільший натиск. Передусім треба вважати тексти перекладу за дидактичний матеріал. Як пише Самбор Груча [2004], дидактичні тексти – це тексти, які створено з думкою про їх використання у процесі навчання/вивчення трансляції. Самбор Груча називає такі тексти ще і дидактично-релевантними. Постає питання, чим такі тексти повинні характеризуватися, щоб оптимально спричинитися до трансляційної підготовки? Ми переконані, що окрім тих властивостей, які вибрані з точки зору специфіки дидактичного процесу спеціальних текстів, важливими мають бути:

– актуальність, пов'язана швидким темпом розвитку технічного прогресу, коли з'являються нові терміни і технолект збільшується та актуалізується, іншими словами, адептам належить представляти актуальну термінологію в спеціальних текстах;

– градація матеріалів: не варто забувати про градацію складності спеціальної мови у дидактичних матеріалах, це означає, що з кожним наступним текстом доцільно ускладнювати термінологічну кількість, текст повинен мати більший рівень фаховості;

– поступовість – поступове та постійне впровадження щоразу складнішої термінології та синтаксичних, граматичних і фразеологічних конструкцій сприяє поступовому та постійному розширенню термінологічного потенціалу і дає добрі ефекти запам'ятовування;

– трансляційні проблеми: на прикладі текстів можна показати і виявити майбутнім перекладачам, як вирішувати такі проблеми;

– ясність, прозорість, цікаві теми: належить добирати тексти так, щоб вони не були двозначні, тому що успіх може принести тільки правильне зрозуміння матеріалу. Тексти повинні мати цікаві сюжети, так щоб було бажання охоче їх аналізувати.

Таким чином із вищезазначеного дослідження дидактики трансляції спеціальних текстів виникає, що вибір матеріалів та дидактичних засобів не є легким завданням. Належить взяти під увагу багато чинників, проаналізувати текстовий матеріал і вибрати відповідний до мети навчання. Дидактика трансляції спеціальних текстів – це специфічна царина, в якій необхідно більшість навчальних матеріалів створювати самому. Якщо, наприклад, ми займаємося дидактикою трансляції українських та польських юридичних текстів, належить намагатися приготувати дидактичні вправи на підставі автентичних текстів права так, аби вони були актуальні і мали усі критерії дидактичних текстів. Із вищенаведених міркувань варто підкреслити, ще такий факт, що на ринку є брак підручників з трансляції спеціальних юридичних текстів Української та Польської галузей права. У зв'язку із розвитком економіки, техніки та культурних стосунків між нашими державами, не менш гострою бачиться також проблема потреби більшої кількості українсько-польських та польсько-українських перекладачів. Над цією проблемою варто поміркувати.

ЛІТЕРАТУРА

- Grucza F., 1983. *Zagadnienia metalingwistyki. Lingwistyka – jej przedmiot, lingwistyka stosowana*. Warszawa.
- Grucza F., 1981. *Zagadnienia translatoryki*, w: F. Grucza, *Glottodydaktyka a translatoryka*. Warszawa.
- Grucza F., 2002. *Języki specjalistyczne – indykatory i/lub determinatory rozwoju cywilizacyjnego*, w: J. Lewandowski, *Języki specjalistyczne 2. Problemy technolingwistyki*. Warszawa.

- Grucza S., 2003. *Badania z zakresu lingwistyki tekstu specjalistycznego*, w: S. Grucza, B. Kielar *Języki Specjalistyczne 3. Lingwistyczna identyfikacja tekstów specjalistycznych*. Warszawa.
- Grucza S., 2004. *Od lingwistyki tekstu do lingwistyki tekstu specjalistycznego*, Warszawa, Katedra Języków Specjalistycznych. Warszawa.
- Grucza S., 2006. *Idiolekt specjalistyczny – idiokultura specjalistyczna – interkulturowość specjalistyczna*, w: *Języki Specjalistyczne 6: Teksty specjalistyczne w kontekstach zawodowych i tłumaczeniach*. Warszawa.
- Grucza S., 2007. *Od lingwistyki tekstu do lingwistyki tekstu specjalistycznego* (wydanie 2 poprawione i uzupełnione). Warszawa.
- Grucza S., 2010. *Główne tezy antropocentrycznej teorii języków*, w: *Lingwistyka stosowana 2, Applied Linguistics Angewandte Linguistik*, Warszawa.
- Kielar B., 1988. *Tłumaczenie i koncepcje translatorskie*. Wrocław, Warszawa.
- Kielar B., 1997. *Zasada relewancji mechanizmem napędowym tłumaczenia*, w: *Podejście kognitywne w lingwistyce, translatoryce i glottodydaktyce*. Warszawa.
- Kielar B., 2000. *O tłumaczeniu tekstów specjalistycznych*, w: B. Kelar, T. Rzeszowski *Problemy komunikacji międzykulturowej. Lingwistyka, translatoryka, glottodydaktyka*, Warszawa.
- Kielar B., 2002. *Aspekty komunikacyjne i funkcjonalne tłumaczenia w dydaktyce translacyjnej*, w: *Przegląd Glottodydaktyczny 18*, Warszawa.
- Kielar B., 2002. *Języki specjalistyczne a translatoryka*, w: J. Lukszyn, J. Lewandowski *Języki specjalistyczne. Problemy technolingwistyki*, Warszawa.
- Żmudzki J., 1991. *O przedmiocie translacji inaczej*, w: Z. Muszyński *Język, znaczenie, rozumienie, relatywizm*, Warszawa.
- Żmudzki J., 1992. *Dynamika tekstu a jego struktura*, w: T. Dobrzyńska, *Typy tekstów. Zbiór studiów*, Wrocław.
- Fillmor J., 1976. *Frame semantics and the nature of language*. *Annals of the New York Academy of Science*, vol. 280 New York.
- Minsky M., 1975. *Frame-System theory*, Johnson-Laird, Wason, *Thinking: Readings in Cognitive Science*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lakoff G., 1990. *The Invariance Hypothesis: Is abstract Rbased on Image-Schemas*, „*Cognitive Linguistics*”, 1/1, s. 39–74.

DIDACTIC OF TRANSLATION SPECIAL TEXT – ANTHROPOCENTRIK ASPECT

Abstract. The article deals with problems of specialized language teaching on university level – the role of specialized text. The author amongst others refers to anthropocentric theory of human languages by Franciszek Grucza on translation level. Certain solutions of problems arising from specialized language didactics are proposed.

Key words: didactics, translation, specialized language, anthropocentric theory, specialized texts, individual approach